https://doi.org/10.59295/ierm2025.13 CZU 342.4:341.1(4)

PROTEJAREA FORȚEI JURIDICE A CONSTITUȚIILOR STATELOR UNIUNII EUROPENE ÎN CONDIȚIILE CONSTITUȚIONALIZĂRII ORDINII JURIDICE EUROPENE: PROBLEME, ABORDĂRI ȘTIINȚIFICE ȘI TENDINȚE[1]

SAFEGUARDING THE LEGAL FORCE OF THE CONSTITUTIONS OF THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES IN THE ERA OF EUROPEAN LEGAL ORDER CONSTITUTIONALIZATION: CHALLENGES, THEORETICAL PERSPECTIVES, AND EMERGING TRENDS

Andrei SMOCHINĂ, ***doctor habilitat, profesor universitar***
Institutul de Cercetări Juridice Politice și Sociologice al USM
E-mail: studii_juridice@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-9010-3489)

Carolina SMOCHINA, ***doctor în drept, profesor universitar,***
European University of Lefke,
E-mail: csmochina@eul.edu.tr
ORCID: 0009-0003-7375-7346

Rezumat. *Prezentul articol evidențiază problematica protejării forței juridice a constituțiilor statelor Uniunii Europene în condițiile constituționalizării ordinii juridice europene. Autoriil încearcă să sublinieze principalele trăsături pe care le posedă normele Uniunii Europene. Normele Uniunii Europene trebuie să prevaleze asupra oricărei dispoziții din legislația națională. Articolul nuanțează diversitatea opiniilor asupra discuției în jurul principiului supremației dreptului european asupra dreptului statelor membre.*

Cuvinte cheie: *forța normativă a constituției, constituționalizăre, integrare europeană, ordine juridică europeană,reglementări juridice, mecanisme de realizare. protejarea forței juridice, legalitate constituțională, parcurs european, supremația dreptului Uniunii Europene, drept național, diversitate în unitate.*

Summary. *This article highlights the issue of safeguarding the legal force of the constitutions of European Union Member States in the context of the constitutionalization of the European legal order. It seeks to emphasize the key characteristics of European Union norms—namely, that in order to be effective, they must prevail over any provision of national law, including constitutional provisions. At the same time, the article aims to nuance the di-*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

versity of opinions surrounding the principle of the supremacy of European Union law over the domestic law of Member States, a topic that continues to generate well-defined scholarly debate.

Keywords: *Constitutionalization, European integration, European legal order, implementation mechanisms, safeguarding normative force, constitutional legality, European trajectory, supremacy of European Union law, diversity in unity*

Introducere

Pledoaria privind aplicarea principiului supremației dreptului Uniunii Europene tuturor actelor naționale în contextul integrării europene a Republicii Moldova este importantă prin faptul că acest proces vizează direct reglementările normative pe care le adoptă statul, ori normele care sunt deja în vigoare.

Actualitatea tematicii rezidă în faptul că, în toate statele membre ale Uniunii Europene cu democrație dezvoltată, există un suport științific corespunzător privind aplicarea principiului supremației dreptului Uniunii Europene tuturor actelor normative naționale, în contextul integrării europene aflate într-un proces continuu de aprofundare. Acest principiu influențează semnificativ nu doar asupra legislației naționale, ci și asupra procesului legislativ european în ansamblu.

Scopul demersului nostru este de a clarifica dacă instanțele constituționale naționale trebuie să fie echipate, pe de o parte, pentru a proteja forța juridică a constituțiilor naționale și, pe de altă parte, pentru a-și afirma rolul de instanțe ale drepturilor fundamentale europene.

În cadrul forurilor științifice au loc dezbateri axate pe formularea unor propuneri pentru adaptarea doctrinei constituţionale moldoveneşti la noile exigenţe ale timpului. Ele au drept obiectiv atingerea unor finalităţi clare, scontate de cetăţenii Republicii Moldova, cum ar fi: organizarea şi perfecţionarea vieţii sociale, includerea în Legea Fundamentală a unor elemente inedite care ar stimula dezvoltarea socio-economică, politică şi juridică a societăţii şi cu un efect de lungă durată asupra eficacităţii legii fundamentale în condițiile în care în spațiul european ia naștere o nouă identitate constituțională, sprijinită de apartenența la Uniunea Europeană.

Investigaţii profunde, în acest sens, încă urmează a fi susţinute şi promovare în comunitatea juridică moldovenească. Republica Moldova urmează să se manifeste plenar ca membră a comunității europene, deoarece pentru ea nu există altă cale de afirmare decât integrarea deplină în lumea civilizată contemporană [17, p.111]. În acest context integraționist se pune tocmai întrebarea - care este gradul de responsabilitate în procesul de integrare care poate duce la sporirea și mai mare a gradului de încredere a cetățenilor într-un viitor european pentru Republica Moldova?

Republica Moldova lucrează spre depășirea cât mai curând posibilă a condițiilor de aderare la Uniuna Europeană (UE) prin utilizarea bazei politico-juridice actuale, inclusiv mecanismele instituţionale relevante cum ar fi: armonizarea legislativă şi evaluarea ei periodică. În acest context este necesar de a menţine şi aprofunda un dialog eficient, deschis şi continuu între instituţiile statului şi societatea civilă.

Comunitatea ştiinţifică s-a angajat plenar să întreprindă acţiuni energice în vederea continuării reformelor instituţionale şi de drept în Republica Moldova în procesul de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Cerinţele armonizării legislative implică aderarea ţărilor membre la un set comun de legi. În acest scop au fost elaborate o serie de irective europene care să vină în sprijinul procesului de armonizare.

Comunitatea ştiinţifică este şi ea responsabilă, în rolul ei complementar autorităţilor publice, pentru viitorul ţării. Cooperarea dintre aceste două componente este dictată mai mult ca oricând de imperativul timpului. Aşa, spre exemplu, prof. Ioan Humă subliniază că „Oportunitatea integrării României în Uniunea Europeană a fost evidenţiată şi justificată convingător în literatura românească asupra problemei [15, p. 248].

Incursiuni istorice asupra constituționalizării ordinii juridice europene

Acestă lucrare este rezultatul unui studiu atent a temei individuale de cercetare ”Adaptarea doctrinei constituţionale moldoveneşti la noile exigenţe ale timpului, inclusiv la mecanismele instituţionale relevante în contextul aderării la Uniunea Europeană: cercetări juridice comparative”. Tema de cercetare este integrată în subprogramul: ”Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice şi sociologice” de la Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice.

Cel din urmă ne-a oferit prilejul să cunoaştem îndeaproape fenomenul constituționalizării ordinii juridice europene prin manifestările sale modernizatoare şi a mecanismelor de guvernare a Republicii Moldova în baza proiectului european. Pe parcursul cercetării au fost identificate şi analizate aspecte importante cu privire la viziunile doctrinarilor din Republica Moldova, şi nu numai ale lor, privind forța juridică a constituțiilor statelor Uniunii Europene în condițiile constituționalizării ordinii juridice europene.

O întrebare crucială este care sunt exigențele în materie constituțională în cadrul procesului de aderare la Uniunea Europeană? Prof. Gh.Costachi conchide pe bună dreptate că aceste exigențe constituționale trebuie să fie în conformitate cu cerințele Uniunii Europene în materie de democrație parlamentară pluralistă, supremația legii şi respectarea drepturilor omului [11, p.273]. Astfel, Uniunea Europeană nu permite unui stat să devină membru decât dacă acesta împărtăşeşte supremația dreptului.

Drept exemplu pot servi mecanismele de realizare şi de punere în aplicare prin prisma dreptului constituțional a reglementărilor juridice cu privire la protejarea forței juridice a Constituției Republicii Moldova. Exemplul este relevant şi în condițiile constituționalizării ordinii juridice europene şi a dezbaterilor din legislativul Republicii Moldova, precum şi activitatea Curții Constituționale în crearea dreptului ca „subiect” al procesului legislativ.

Menționarea acestora evidențiază complexitatea problematicii investigației propuse. O premiză certă este că Curtea Constituțională a Republicii Moldova a format pe parcursul activității sale un mecanism eficient de control al constituționalității legilor.

Astăzi, menționează academicianul Ion Guceac, spre deosebire de perioada de până la 1994, în Republica Moldova există o Constituție funcțională, deși departe de a fi perfectă, care a pus temelia constituționalismului autohton, constituind o piatră rară importantă în valorificarea statului de drept și a parcursului european al Republicii Moldova [12, p.84].

Prof. V. Popa argumentează, la rândul său, că Uniunea Europeană este deschisă oricărui stat european care îndeplinește criteriile demoratice, politice și economice pentru dobândirea calității de membru [16, p.236].

Reflecții asupra principiului supremației dreptului Uniunii Europene ca garanție fundamentală în realizarea tuturor actelor naționale

Actualmente, Uniunea Europeană explică definiția supremației dreptului UE prin următoarele trăsături:

- în cazul în care apare un conflict între un aspect al dreptului UE și un aspect al dreptului unui stat membru al Uniunii Europene (al dreptului național), va prevala dreptul Uniunii Europene.
- este adevărat că, dacă nu s-ar proceda astfel, statele membre ar putea permite pur și simplu ca propriile legi naționale să aibă întâietate în fața legislației primare sau a legislației secundare a Uniunii Europene, iar aplicarea politicilor UE ar deveni nerealizabilă [13].

Indiscutabil, întreg sistemul politic, alături de alte fenomene statale, își găsește așezământul juridic în legile Fundamentale ale statelor membre ale Uniunii Europene. În esența lor, Constituțiile sunt înzestrate cu supremație juridică față de toate actele normative ale statului.

Principiul aplicabilităţii directe a dreptului european, principiul priorităţii acestuia, principiul nediscriminării, principiul libertăţii de asociere, principiul subsidiarităţii şi al proportionalităţii, principiul respectării drepturior fundamentale ale omului reprezintă reguli esenţiale care guverneaza întreaga legislaţie europeană, reguli de la care niciun stat membru nu poate deroga.

Principiul supremației dreptului Uniunii Europene s-a dezvoltat în timp, prin jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene. Acesta nu este înscris în tratatele Uniunii Europene, deși există o declarație succintă referitoare la acesta anexată Tratatului de la Lisabona. În cauza Van Gend en Loos împotriva Adminisației fiscale olandeze (cauza 26-62), Curtea a declarat că dreptul tratatelor europene are efect direct asupra statelor membre. Dreptul european poate fi aplicat de către cetățeni prin intermediul sistemului de instanțe judiciare ale unui stat membru în contrast cu alternativa când Comisia Europeană trebuie să ridice o cauză juridică contra unui stat membru. Prin urmare, dreptul Uniunii Europene nu doar impune obligații asupra indivizilor. El are intenția să le confere și drepturi [7].

În cauza Costa împotriva E.N.E.L. (cauza 6-64), pornind de la principiul efectului direct, Curtea a formulat ideea că obiectivele tratatelor ar fi fost subminate dacă legislația UE ar putea fi subordonată legislației naționale. Având în vedere că statele membre au transferat anumite competențe către UE, ele și-au limitat drepturile suverane

şi, prin urmare, pentru ca normele UE să aibă efect, acestea trebuie să prevaleze asupra oricărei dispoziţii din legislaţia naţională. Superioritatea dreptului comunitar este confirmată de articolul 189, prin care a o reglementare „va fi obligatorie" şi „aplicabilă direct în toate statele membre". Această dispoziţie, care nu face obiectul unei rezerve, ar fi absolut lipsită de sens dacă un stat ar putea anula unilateral efectele dispoziţiei printr-o măsură legislativă care ar putea prevala asupra dreptului comunitar [8].

În mai multe cauze, Curtea a clarificat faptul că supremaţia dreptului UE trebuie aplicată tuturor actelor naţionale, indiferent dacă acestea au fost adoptate anterior sau ulterior actului UE în cauză. În cazul în care dreptul UE prevalează asupra legislaţiei naţionale care este în conflict cu acesta, dispoziţiile naţionale nu sunt anulate sau invalidate în mod automat. Cu toate acestea, autorităţile şi instanţele naţionale trebuie să refuze să aplice aceste dispoziţii cât timp sunt în vigoare normele prioritare ale Uniunii Europene.

Principiul supremaţiei urmăreşte să garanteze protejarea uniformă a persoanelor de către o lege a Uniunii Europene pe cuprinsul tuturor teritoriilor Uniunii Europene" [13].

Cum se străduiesc constituţiile naţionale să-şi recupereze forţa normativă ca răspuns la constituţionalizarea ordinii juridice europene

În lumina legalităţii constituţionale europene autonome tot mai consolidate, curţile constituţionale naţionale sunt acum obligate să îşi reconsidere rolurile. Printr-o extindere progresivă a aplicabilităţii sale directe de către judecătorii din instanţele naţionale, Carta Drepturilor Fundamentale riscă să favorizeze marginalizarea curţilor constituţionale naţionale. Pentru a face faţă acestei provocări şi pentru aşi continua sarcina de a rezolva tensiunile dintre legalitatea juridică şi cea constituţională, judecătorii în instanţele naţionale trebuie să includă legalitatea constituţională europeană în domeniul lor de aplicare. Se susţine că soluţia constă într-o consolidare extrem de diferenţiată a legalităţilor constituţionale care integrează şi îmbrăţişează rolurile unice ale curţilor constituţionale naţionale în sistemele lor respective de adjudecare [18].

La aceasta vom adăuga doar că, în confrmitate cu concepţia valorificării principiului legalităţii constituţionale europene poate fi înţeleasă ca o teorie de echilibrare a lor, a unui sistem de balansare, care ar influenţa reciproc autorităţile jurisdicţionale ale statelor membre în exercitarea atribuţiilor sale în domeniul participării la formarea unor noi decizii unionale.

O problemă aparte constituie procesul includerii legalităţii constituţionale a Uniunii Europene în domeniul de activitate a Curţii Constituţionale a Republicii Moldova. Cât ne priveşte, considerăm că Curtea Constituţională îşi exercită atribuţiile în baza Constituţiei Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994 [1], Astfel, Titlul V din Constituţie a conferit Curţii Constituţionale statutul de unica autoritate de jurisdicţie constituţională pe teritoriul Republicii Moldova fiind independentă de orice altă autoritate publică şi supunându-se doar Constituţiei, iar Statutul Curţii Constituţionale a fost ulterior dezvoltat prin Legea nr.317-XIII din 13 decembrie 1995 [5], şi Codul jurisdicţiei constituţionale nr.502-XIII din 16 iunie 1995 [4].

Curtea Constituţională garantează supremaţia Constituţiei, asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă şi putere judecă-

torească şi garantează responsabilitatea statului faţă de cetăţean şi a cetăţeanului faţă de stat.

Principiul legalităţii, ca principiu fundamental de organizare şi funcţionare a Curţii Constituţionale, conţine şi o garanţie de protejare a supremaţiei constituţiei, prin organzarea controlului constituţionalităţii legilor prin forme şi metode specifice. Cea mai importantă atribuţie a Curţii Constituţionale este exercitarea, la sesizare, a controlului constituţionalităţii legilor, decretelor Preşedintelui Republicii Moldova şi a altor acte normative ale Parlamentului şi Guvernului, precum şi a tratatelor internaţionale la care Republica Moldova este parte (art.135 alin. (1) lit.a) din Constituţie. La exercitarea acestei atribuţii, Curtea se pronunţă asupra constituţionalităţii actelor normative contestate, pasibile de controlul constituţionalităţii, sub aspectul respectării prevederilor constituţionale, a drepturilor şi libertăţilor fundamentale garantate de Constituţie.

Un imperativ fundamental, strâns legat de integrarea în Uniunea Europeană, constituie prescripţia de a permite şi de a asigura transferul de putere către Uniunea Europeană. Se poate menţiona aici şi angajamentele statelor-membre de a recunoaşte drepturile politice ale cetăţenilor care nu locuiesc în statul cetăţenia căruia ei o deţin. Aceşti cetăţeni trebuie să aibă posibilitatea de a alege şi de a fi aleşi în statul în care locuiesc, fapt care trebuie să fie luat în considerare de sistemul electoral naţional.

De asemenea, statele – membre ale Uniunii Europene au obligaţia de a adopta actele necesare pentru executarea normelor de drept ale Uniunii Europene. În caz de necesitate, ele trebuie să aducă modificările necesare în legislaţia naţională. Evident, statele trebuie să se abţină de la adoptarea actelor care contravin dreptuli Uniunii Europene, menţionează preşedintele Curţii Constituţionale din Bulgaria Dimitar Tokushev [19, p.210].

Necesitatea reală de identificare a criteriilor de aliniere la standardele de aderare a Republicii Moldova la UE a determinat contuarea unui parcurs clar pentru ţara noastră. Politicile UE au ajuns în centrul dezbaterii publice naţionale. Procesul de europenizare a constituţilor naţionale, reflecat prin includerea unor prevederi legate de integrarea în UE, evidenţiază complexitatea tranziţiei juridice şi politice.

Astăzi, discursul politic din Republica Moldova, inclusiv în cadrul campaniilor electorale, este dominat aproape exclusiv de problemele legate de politica europeană. Această situaţie a fost ilustrată practic în timpul alegerilor prezidenţiale şi a referendumului constituţional în Republica Moldova din 2024, care s-au bazat în jurul ponderii Uniunii Europene în rezolvarea problemelor naţionale. Este foarte probabil ca politicile Uniunii Europene să influenţeze în mod decisiv vectorul dezbaterilor publice în cadrul viitoareor alegeri parlamentare preconizate pentru toamna anului 2025.

Dovadă concludentă în acest sens este şi faptul cum a fost organizat procesul decizional al referendumului - finalitatea si fiind adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova a amendamentului la Legea Fundamentală cu Titlul V[1] integrarea în Uniunea Europeană. Articolul 140 ”Aderarea la tratatele constitutive şi la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene” [1] în redacţia după cum urmează:

(1) Aderarea Republicii Moldova la tratatele constitutive ale Uniunii Europene, precum şi la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, se stabileşte de Parlament prin lege organică.

(2) Ca urmare a aderării, prevederile tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și celelalte acte juridice cu caracter obligatoriu ale Uniunii Europene au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor actului de aderare.

Partea a doua a articolului menționat mai sus accentuează caracterul obligatoriu și prioritar al actelor juridice europene în cazul în care apare un conflict cu dispozițiile din legea internă. Articolul poate fi văzut și prin perspectiva transferului unor competențe ale statului unei structuri supranaționale, care, în lumina anumitor condiții (vezi paralel și nuanțarea din principiul subsidiarității [14]

Aplicat în cadrul UE, principiul subsidiarității servește drept criteriu ce reglementează exercitarea competențelor neexclusive ale Uniunii. Acesta exclude intervenția Uniunii în cazul în care o chestiune poate fi reglementată eficient chiar de statele membre la nivel central, regional sau local. Exercitarea competențelor Uniunii este legitimă doar în cazul în care statele membre nu sunt în măsură să îndeplinească în mod satisfăcător obiectivele unei acțiuni preconizate, iar acțiunea la nivelul Uniunii poate aduce o valoare adăugată)." permite exercitarea competențelor în continuare cu participarea statului suveran. În același timp, susținem necesitatea aprofundării cercetărilor în materia formulării unor principii de formare a aspectului delegării anumitor competențe instituțiilor internaționale fără antrenarea renunțării la suveranitate [6].

Propuneri asupra controlului judiciar centralizat al legislației - între necesitate, limite și riscuri

Având în vedere statutul juridic al Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (CDFUE), instanțele constituționale naționale trebuie să fie pe de o parte echipate pentru a proteja forța normativă a constituțiilor naționale și, pe de altă parte, pentru a-și afirma rolul de instanțe ale drepturilor fundamentale europene. În acest context, am dori să menționăm faptul, că CDFUE fiind proclamată în anul 2000, capătă totuși valoare juridică obligatorie prin Tratatul de la Lisabona (2009), cu statut juridic ca tratatele, (art. 6 alin. (1) TUE [3].

Cu toate acestea, aplicabilitatea Cartei este limitată prin art.51 CDFUE [9], astfel că ea se aplică doar atunci când statele membre ale UE aplică dreptul UE. Ea nu înlocuiește constituțiile naționale, dar creează un standard comun minim pentru protecția drepturilor fundamentale. Din această perspectivă, controlul jurisdicțional al legislației devine un instrument crucial pentru gestionarea tensiunii între sistemul de legalitate național și cel european.

Permiterea judecătorilor obișnuiți să aplice în mod direct principiile constituționale europene prin Cartă ar putea fi văzută ca o amenințare la adresa acestei prerogative, impunându-le responsabilitatea de a gestiona și rezolva această tensiune ca și cum ar funcționa într-un sistem descentralizat de control judiciar [18]. În același timp, unii autori accentuează faptul că operarea curților la niveluri diferite în interiorul unui spațiu juridic european la nivele diferite nu este contradictorie, deoarece ele nu acționează una împotriva celeilalte.

Cu toate acestea este salutabilă acțiunea Curților constituționale menționează Vosskuhle Andreas. De exemplu: „Curtea Constituțională Federală Germană, Curtea Euro-

peană a Drepturilor Omului şi Curtea de Justiție a Comunităților Europene au sarcini diferite, dar comparabile din punct de vedere funcțional în sistemul european pe mai multe niveluri. În acest sens, ele nu acționează una împotriva celeilalte, ci în cadrul unei asociații europene a curților constituționale." [20].

Rolul instanțelor constituționale naționale

Instanțele constituționale se află într-o poziție complexă, fiind chemate să îndeplinească două funcții aparent tensionate:

1. Protejarea forței normative a constituțiilor naționale
   - Instanțele constituționale trebuie să asigure supremația Constituției în ordinea juridică națională.
   - Aceasta implică şi posibilitatea de a controla constituționalitatea transpunerii sau aplicării dreptului UE, acolo unde există suspiciuni că s-ar încălca identitatea constituțională (ex: principiul statului de drept, suveranitatea națională etc.).
   - Exemple: Deciziile instanțelor constituționale din Germania (Bundes ver fassungsgericht), Polonia, Ungaria sau România privind limitele integrării europene.
2. Afirmația rolului ca instanțe ale dreptului fundamentale europene
   - Instanțele naționale, inclusiv cele constituționale, sunt instanțele Uniunii Europene în sensul art. 267 TFUE – pot sau trebuie să adreseze întrebări preliminare CJUE.
   - Sunt chemate să interpreteze şi să aplice Carta atunci când se aplică dreptul Uniunii Europene.
   - Aceasta presupune o armonizare între protecția oferită de constituțiile naționale și standardele europene (CDFUE + jurisprudența CJUE).

Pentru a-şi îndeplini acest dublu rol, instanțele constituționale trebuie, să găsească un echilibru între cele două dimensiuni:

- Să dezvolte un dialog judiciar cu CJUE (prin întrebări preliminare sau trimitere la jurisprudența acesteia);
- Să își consolideze doctrina privind identitatea constituțională, fără a o instrumentaliza în scopuri politice;
- Să contribuie la coerența și converența drepturilor fudamentale în Europa, într-o ordine juridică pluralistă, dar interdependentă.

Considerăm că principalele concluzii de ordin teoretic şi practic, cu rezonanţe deosebite în actualitate, sunt următoarele:

- Reglementările şi principiile dreptului constituţional au fost perfectate de-a lungul istoriei de doctrina juridică şi rămân fundamentul teoretic şi esenţa ideatică a criteriilor ce trasează mecanismul de stat al Republicii Moldova, constituirea şi funcţionarea elementelor structurale, interacţiunea organelor centrale şi locale de putere şi administrare, principiile şi particularităţile juridice ale reformelor de guvernare, organizării de stat, separării puterilor etc.
- În calitate de condiţie primordială a progresului şi civilizaţiei, statul şi dreptul moldovenesc contemporan nu pot ignora dreptul Uniunii Europene şi cel inter-

naţional fără a valorifica potenţele – poziţia şi statutul strategic în noul context european şi mondial.

– În scopul ajustării practicilor naţionale la normele europene în domeniul electoral, juridic, al societăţii civile, libertăţii expresiei şi mass-mediei Republica Moldova trebuie să continuie nestingherit şă-şi onoreze obligaţiile şi angajamentele asumate în promovarea reformelor democratice şi implementarea Programelor comune actuale ale instituțiilor europene lansate pentru Republica Moldova.
– Este esențial să se stabilească un dialog care urmărește să optimizeze nivelul integrat de protecție a drepturilor în Europa fără a submina progresele deja realizate. Acest dialog țintește la miezul rolului tradițional al curților constituționale într-o eventuală echilibrare a legalității constituționale naționale cu legalitatea juridică internațională.
– Este de aşteptat ca, în anii următori, Curtea de Justiție a Uniunii Europene să influențeze din ce în ce mai pronunțat jurisdicțiile constituționale naționale prin activitatea sa. În acest context, devine deosebit de relevantă observarea şi analiza modului în care curțile constituționale naționale vor reacționa în astfel de cauze, având în vedere particularitățile procedurale specifice fiecărui sistem de justiție constituțională.

BIBLIOGRAFIE:

Acte normative

1. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. Republicată la 13.11.2024 În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1466 art.635, http://lex.justice. md/index. php?acti on=view=doc &l ang=1 &id =311498
2. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene // Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C 326/406 // https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri= CEL EX:12012P/ TXT accesat 20 mai 2025
3. Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană şi a Tratatului de instituire a Comunității Europene (2007/ Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C 306/ 271 p. // eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri= OJ:C: 2007:306:FULL accesat 20 mai 2025
4. Codul jurisdicției constituționale nr.502-XIII din 16.06. 1995 În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.5354/597 din 28.09.1995. http://lex.justice. md/index. php?acti on=view=doc &l ang=1 &id =311498
5. Legea cu privire la Curtea Constituțională, nr.317-XIII din 13.12.94. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995, nr.8, art.nr.86. http://lex.justice. md/index. php?acti on=view=doc &l ang=1 &id =311498
6. Propunere de inițiere a referendumului republican de revizure a Constituției. 9 aprilie 2024, publicată în https://www.constcourt.md/public/ccdoc/ sesi zari/84c _2024. 04.09.pdf
7. Cazul NV Algemene Transport-Expedite Onderneming Van Gend en Loos v Nederlandse Administratie der Belastingen (1963) Case 26/62, LawTeacher. Noiembrie 2013. https:// www.lawteacher.net/cases/van-gend-en-loos-v-nederlandse-administr atie. php, accesat 20 mai 2025.
8. Hotărîrea ECLI:EU:C:1964:66, InfoCuria Case-law, Judgment of the Court of 15 July 1964, Flaminio Costa v E.N.E.L., Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano

- Italy., Case 6-64, https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?l anguage=en&jur=C,T,F&num=6-64&td=ALL, Pag.594., accesat 20 mai 2025.
9. EUR-lex Acces la dreptul Uniunii Europene, pagina oficială a Uniunii Europene, , https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-RO/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aprimac y_of _eu_ law&from=EN&locale=ro, accesat 20 mai 2025.
10. Pagina oficială a Parlamentului European. Fișe descriptive despre Uniunea Europeană, Principiul subsidiarității, https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/ pdf/ ro/FTU _1.2.2.pdf, accesat 20 mai 2025.

Monografii, articole de specialitate

11. Costachi, Gheorghe. Fundamentul științific al statului de drept. Vol. II, Chișinău, 2023. „Tipogr .Print Caro". -1047 p.
12. Guceac, Ion. Constituționalismul și statul de drept în Republica Moldova. Realități și perspective. În: Academos, 2017, nr.3(46), p.84.
13. Definiție a supremației dreptului UE de pe pagina Uniunii Europene, EUR-lex Acces la dreptul Uniunii Europene, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-RO/TXT/ ?uri=LEGISSUM%3Aprimacy_ of_eu_law &from= EN& locale =ro, accesat 25 aprilie 2025.
14. Fișe descriptive despre Uniunea Europeană, Principiul subsidiarității, https://www .europarl. europa.eu/erpl-app-public/factsheets/ pdf/ro/FTU _1.2. 2 .pdf, accesat 20 mai 2025.
15. Humă, Ioan. Noos juridic. Valorile identitare în fața globalizării.-Culegere de stidii. București: Universul Juridic, 2016, -254 p.
16. Popa, Victor.Tratat de drept costituțional și instituții politice. Ed. a doua. Chișinău: Notograf. Prim SRL, 2021, -1024 p.
17. Smochina, Carolina. Drept European (curs unuversitar) Chișinău, 2001,121 p.
18. Saitto, Francesco. Dezbateri pe tema "Fundația Europei și viitorul său: Carta UE în atenție", 1 noiembrie 2024, https://verfassungsblog.de/reconciling-national-and-euro pean-constitutional-legalities, consultat la 29 aprilie 2025.
19. Tokushev, Dimitar. Identitatea constituțională și globalizarea: unitate prin diversitate. În: Materialele conferinței internaționale`„Rolul justiției constituționale în protecția valorilor statului de drept". Chișinău, 8-9 septembrie 2014, p. 207-211
20. Vosskuhle, Andreas. „Der europäische Verfassungsgerichtsverbund, „ TranState Working Papers 106, University of Bremen, Collaborative Research Center 597: Transformations of the State. 2009